

WAT VOORAFGING

Leesexemplaar

Liefdevol opgedragen aan mijn
moeder Berthe Moreels en mijn vader Jan Broeckhoven,
en aan mijn familie, mijn bedding.

Leesexemplaar

DIANE BROECKHOVEN

Wat voorafging

P E L C K M A N S

De auteur kreeg voor deze uitgave een werkbeurs van het Vlaams Fonds voor de Letteren

Eerste druk: april 2016
Derde druk: oktober 2024

© 2024, Diane Broeckhoven en Pelckmans Uitgevers nv
pelckmans.be
Brasschaatsteenweg 308, 2920 Kalmthout, België

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, op welke wijze ook, zonder de uitdrukkelijke voorafgaande en schriftelijke toestemming van de uitgever, behalve in geval van wettelijke uitzondering. Informatie over kopieerrechten en de wetgeving met betrekking tot de reproductie vindt u op www.reprobel.be.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored or made public by any means whatsoever, whether electronic or mechanical, without prior permission in writing from the publisher.

Omslagontwerp: Mulder van Meurs
Vormgeving binnenwerk: theSWitch
Foto auteur: Christophe de Wit

D/2016/IL.676/299
ISBN 978 94 6001 411 6
NUR 301
THEMA FBA

Ook verkrijgbaar als:
E-book: ISBN 978 94 6001 412 3

pelckmans.be

 facebook.com/pelckmans.be

 x.com/Pelckmans_be

 instagram.com/pelckmans.be

*Ik ben moe,
weet niets en zou niets anders willen
dan mijn gezicht in je schoot leggen,
je hand op mijn hoofd voelen
en zo blijven tot in alle eeuwigheid.'*

Kafka (uit 'Brieven aan Milena')

HET EINDE

Leesexemplaar

Parijs

(2014)

‘Hoe heb je mij gevonden?’

Haar ogen, waarin ik behalve de vertrouwde minachting ook ontreddeering lees, schieten vonken. Haar stem heeft niets aan volume ingeboet. Een klein bang vogeltje dat zich voor doet als een havik.

‘Ik had het kunnen weten dat gij me weer zou weten te vinden. Waarom verbaast het me niet dat gij hier staat? Zelfs hier ben ik niet veilig voor u,’ raast ze verder. Volzinnen vol krachttermen worden op me afgevuurd.

Sprakeloos is mijn ruim vijffennegentigjarige moeder beslist niet in deze barre omstandigheden. Integendeel. Evenredig met de paniek is haar taligheid toegenomen. Haar woordendroom vult de kamer. Naast de gebroken enkel en een lichte longontsteking waarmee ze in het ziekenhuis is opgenomen, lijdt ze ondanks haar voortschrijdende Alzheimer die wij hulpeloos verdringen aan acute aanvallen van *logorree*. Haar welsprekendheid heeft geenszins te lijden onder de shocktoestand waarin ze verkeert.

Na een heftige strijd met haar drie uitgeputte 65-plus kinderen is moeder tegen haar wil opgenomen op de afdeling Geriatrie van het Stuivenbergziekenhuis in Antwerpen, een afdeling die ik niemand toewens. Niet als patiënt, niet als bezoeker. Over het legendarische ‘gasthuis’ in de Seefhoek heb ik verder geen klachten. Zelf ben ik er ooit van een driedubbele hernia afgeholpen door een gewetensvolle neurochirurg.

Mijn vader is er deskundig en liefdevol tegen kanker behandeld én er uiteindelijk overleden. Ik heb er mijn moeder in betere tijden vaak vergezeld bij controlebezoeken. Niets dan lof voor de nieuwe generatie artsen en verpleegkundigen die er zich uitsloven voor een zeer divers publiek.

De Geriatrie is evenwel een afdeling en een verhaal apart. Als het de wachtkamer van de dood is, dan is het zeker geen eerste-klasse afdeling. De kamers zijn te klein, te vol en ogen net zo afgeleefd als hun tijdelijke bewoners. De meeste verpleegkundigen gedragen zich gehaast, onvriendelijk en/of ongeïnteresseerd, een enkele uitzondering daargelaten. Misschien zijn ze afgestompt voor het menselijk leed van al die oudjes en hun vaak al bejaarde kinderen. Voor de aftakeling. Voor wanhoop die tegen de valse muren opkruipt, voor de doordringende geur van het verval. Voor wat zich achter die altijd openstaande kamerdeuren afspeelt in een totaal gebrek aan privacy van mensen op hun kwetsbaarst. Voor de ingevallen monden zonder gebit, de ongekamde haren, het blauw dooraderde vel van stokoude armen en benen.

Mijn moeder is geboren in 1919, een jaar na de Grote Oorlog. Ikzelf kwam ter wereld in 1946, het jaar na de Tweede Wereldoorlog. Daar maakte mijn negenjarige kleinzoon me op attent. Zelf had ik er nooit bij stilgestaan. Hebben wij een heel leven lang strijd gevoerd met elkaar omdat er nog een oorlog in ons lijf zat?

Op het moment van haar ziekenhuisopname woont ze nog steeds zelfstandig in het appartement in Borgerhout dat ze bijna veertig jaar geleden samen met mijn vader betrok. Hard gewerkt, goed gespaard, gereed voor een onbezorgde oude dag. Reken maar dat ze genoten hebben. Niets is er veranderd aan de flat sinds mijn vader in 2001 redelijk onverwacht overleed, tien dagen nadat zijn behandeling tegen kanker was gestopt.

‘Even op adem komen voor we nieuwe stappen zetten,’ zei de oncoloog, niet wetend dat hij het al over een laatste adem had. Vijftien jaar na mijn vaders dood hangen al zijn pakken en overhemden nog in de kast, naast zijn onuitputtelijke verzameling *cravatten/plastrons*, een *mouton retourné* en een zo goed als nieuwe smoking met glanzende revers. Zijn sokken en zakdoeken liggen onaangeroerd in de lade, zijn duizenden dia’s staan nog in het gelid in metalen koffertjes. Naast de Wereldatlas, de postzegelalbums, de Winkler Prins-encyclopedie, de Artis Historia-albums met zelf ingeplakte plaatjes die nergens een millimeter van de daartoe aangegeven kaderlijntjes wijken. Op zijn bureau, naast zijn bril, ligt al jaren een dagkalender opengeslagen op dinsdag 20 november 2001. Het is de dag waarop we het naamfeest van de Heilige Edmond, patroonheilige van het Britse koningshuis vieren, de dag waarop de zon opkwam om 8.06 uur en onderging om 16.50 uur, exact twee uren na mijn vaders vertrek op aarde, waardoor hij tastend in het duister moet zijn gearriveerd in het hiernamaals. Het is de dag waarop ook het leven van mijn moeder stopte, al is ze daarna nog een heel decennium en een bijna afgerond lustrum bij ons gebleven. Met zwarte, beverige letters heeft ze op de dag van het overlijden van haar grote liefde ‘Papa’ op het kalenderblaadje geschreven. Haar verdriet heeft zich in de kronkels van de letters genesteld.

Ze zit onderuitgezakt en voor zich uit starend in een leunstoel bij de deur van haar tweepersoonskamer op de afdeling Geriatrie te kijk als in een etalage. Haar onverzorgde haren pieken alle kanten op. Met geen mogelijkheid herken ik in het kleine grauwe heksje mijn trotse moeder met haar indrukwekkende decolletés, haar oorknoppen als schoteltjes zo groot, de klikklakkende naaldhakken die ze tot haar vijfentachtigste droeg, haar gestifte lippen. Kersenrood, cyclamen, fuchsia. Haar

zachte witte peignoir met bloemenranken heeft ze achterstevoren aan. Dat bespaart kostbare minuten bij het in recordtempo wisselen van een incontinentiebroek door twee zusters, ontdek ik later. Ze is vastgebonden. Gefixeerd noemen ze dat ter verzachting. Het is voor haar veiligheid, anders zou ze uit de stoel kunnen glijden. Of een vlucht poging ondernemen, hoewel haar gipsbeen haar dat zou beletten. Het is voor haar bestwil dus, maar ik krijg er toch de tranen van in mijn ogen. Ik dacht aan een touw of een riem toen mijn zus het een dag eerder over dat 'vastgebonden' had. Maar de brede band rond haar buik is van zachte lichtblauwe fleece, een schrale troost.

Overdag mag mijn moeder niet in bed liggen. Dat is de strenge regel voor de patiënten van de Geriatrie, ook als ze met de moed der wanhoop naar tijdelijke of eeuwige rust snakken.

'Anders slaapt ze 's nachts niet,' zegt de zuster. Dat ze niet op een Xanax of slaappil van de witte producten meer of minder kijkt, blijkt later uit de ziekenhuisrekening.

Het rechterbeen van mijn moeder zit van voet tot knie in het gips. Ze heeft haar enkel gebroken bij een val in haar appartement. Volgens de arts heeft ze misschien een week met de breuk rondgelopen. Maar omdat ze de pijn vergat of niet meer wist dat ze niet op haar zere been kon steunen, is ze in één week tijd vaak gevallen. Ze heeft haar burens in het appartement op de meest creatieve manieren gealarmeerd, waarna zij op hun beurt en met het nodige commentaar mijn broer of mij belden. Onze oudste zus woont aan de kust en maakt geen deel uit van het opraapteam.

Alarmknoppen die je om de hals draagt zijn voor oude mensen, volgens mijn moeder. 'En je denkt toch niet dat ik een sleutel ga geven aan wildvreemde mensen. Ik ben niet gek.'

Wij evenmin, maar we zijn aardig op weg om het te worden. Mijn broer en ik voelen onze ruggen niet meer van het rechtop helpen van onze almaar razender wordende moeder, die dan ook naar bed of stoel geloodst moeten worden. We krijgen hartkloppingen bij ieder telefoontje, generen ons dood voor de burens die ons zuchtend opbellen omdat ze weer geklop en geroep horen op de vijfde verdieping. Het is zwaar, te zwaar. Voor iedereen. Ook en vooral voor haar. We leven in het moment, overleven één val per keer, schuiven een definitieve oplossing voor ons uit. We kunnen het niet. We willen het niet. We doen het niet. Maar diep vanbinnen weten we allemaal waar dit op uit zal draaien. Wij voelen almaar meer scheuren en barsten in ons hart om wat ons, en haar vooral, te wachten staat. Een rusthuis, een home, dat ze zelf een gesticht noemt en waarvan ze halsstarrig blijft volhouden dat je er ligt, niet woont.

We proberen er haar voorzichtig van te overtuigen dat ze in een bejaardentehuis van al haar zorgen verlost zal zijn. We liegen om bestwil dat ze in een viersterrenhotel terecht zal komen waar ze niets meer hoeft te doen. Ze zal vakantie hebben voor de rest van haar leven. We beloven dat wij haar iedere dag – of toch bijna – zullen bezoeken. Maar ze blijft bij haar besluit: als wij haar dumpen in een gesticht, dan pleegt ze zelfmoord. Nog voor ze vertrekt, allicht! Hoe dan? Ze noemt enkele opties. Ze zal van het balkon of uit het raam springen. Ze neemt al haar pillen in, samen met de halve fles whiskey van papa die nog in de barkast staat. Ze zal zich ophangen aan haar *soutien*, zegt ze met dodelijke ernst. Wij wagen het niet erom te lachen. Ze zal nog wel zien hoe ze het aanpakt, want naar een gesticht gaan omdat wij toevallig van haar af willen: over haar lijk! Hier wil ze sterven, hier, in het appartement waar ze gelukkig geweest is met papa, en nergens anders. Als

ze hier ooit wordt buiten gedragen, dan zal het tussen zes planken zijn. Hebben we dat begrepen?

Wij willen niet van haar af. Wij willen haar niet naar een rusthuis verkassen, al zijn we het erover eens dat ze na een gewenningsperiode ongetwijfeld feestbestuurder van haar afdeling zou kunnen worden met haar sociale natuur. Wij zijn gewoon de wanhoop nabij en dodelijk vermoeid, niet meer en niet minder. Wij willen nog wel eens een nachtje rustig slapen, of een dag beleven zonder tien tot twintig paniektelefoons en spoedritten naar haar huis, met welgemeende excuses voor de burens.

Wij zijn doodsbang dat ze bij een nieuwe val niemand meer zal kunnen waarschuwen en uren onderkoeld op hulp zal liggen wachten. Of erger. Wij wachten met angst in ons hart tot er iets gebeurt dat ons van de verantwoordelijkheid en van het dreigende schuldgevoel ontslaat om onze oude moeder onder de arm te nemen en in een gesticht af te leveren. Het beste van de stad, dat wel. Het beste van de wereld zelfs. Zodat we het niet meer alleen hoeven te doen. Zodat we de zorg kunnen delen. Zodat we een beetje rust krijgen.

Met de blote tenen van haar linkervoet roert ze in een plasje bloed. Er ontstaat een Rorschachvlek met grillige uitlopers op het beige zeil van de ziekenkamer. Ook haar gipsbeen is met bloed besmeurd en kleine spatten zitten tot op het doosje bonbons op het verrijdbare tafeltje naast het bed. Wat er gebeurt is? Dat weet ze niet en het interesseert haar niet in het minst. Ze wil slechts één ding weten: hoe ik haar gevonden heb. Ze dacht dat ze veilig was, dat we haar nu eindelijk met rust zouden laten, maar ze had het kunnen weten dat ik, ja, ik – wie anders? – haar zou vinden. Ik heb altijd mijn neus al in haar zaken gestoken. Ik ben een bemoeial, al toen ik een klein kind

was, raast ze in het luchtledige en daarna tegen haar kamer-genote die overdag wél in bed mag liggen. Zij wel! Een dag eerder heeft de broze buurvrouw me toevertrouwd dat ze op haar euthanasie wacht. Dat het genoeg geweest is.

Mijn moeder houdt haar hand ter hoogte van haar heup en wijst daarna naar mij.

‘Zo groot was ze en toen al was er geen huis mee te houden. En ze is nog geen haar veranderd.’ De buurvrouw sluit haar ogen. Haar manier om een einde te maken aan een gesprek dat haar begrijpelijkerwijs niet interesseert.

Ik ga naar de onbemande balie, met twee karren wasgoed ervoor geparkeerd zodat je er vooral niet te dichtbij kunt komen. In het keukentje aan de overkant zitten zes verpleegkundigen samen koffie te drinken en te kletsen. Toen mijn moeder een jaar of acht geleden ook al op deze afdeling lag, rookten ze er nog bij.

‘Tja, als ze haar infuusnaald uit haar hand trekt, dan spat het bloed in het rond natuurlijk,’ antwoordt een oudere zuster mij desgevraagd. Ze zegt er meteen bij dat ze wat te stellen hebben met mijn moeder. Ze wisselen blikken die ik niet wil zien. Straks, als ze tijd hebben, zullen ze wel komen opruimen. Mijn andere vragen – waarom ze ijskoude blote voeten heeft met nieuwe Damart-pantoffels en twee paar wollen bed-sokken in de kast, of ze toch niet in bed mag liggen, of ze vandaag al iets gegeten heeft? – blijven me in de dichtgesnoerde keel steken.

Terug in de kamer neem ik een washandje en een handdoek uit de kast, maak de voeten van mijn moeder, het gips, het tafeltje en de vloer schoon. Ik trek haar een paar sokken aan. Leg een dekentje met hetzelfde patroon als de peignoir over haar knieën. Ze kalmeert een beetje. Als ik haar koude hand in de mijne neem, slaat ze die weg. Gewoontegetrouw.

Mijn moeder verdraagt geen fysieke aanrakingen van haar jongste dochter.

Ze kijkt me recht in de ogen en vraagt of ik met de Thalys gekomen ben. Plots begrijp ik dat het niet zomaar wartaal is die bij haar *delier*, de shocktoestand waarin ze verkeert omdat ze uit haar vertrouwde omgeving is weggerukt, hoort.

‘Ja,’ zeg ik, tot alles bereid om even deel te mogen uitmaken van haar imaginaire wereld. ‘Ik ben met de Thalys gekomen. Waar zijn we eigenlijk?’

‘In Parijs natuurlijk,’ antwoordt ze. ‘Maar ge moet niet denken dat ik uw hotel ga betalen. Of uw treinticket. Ik heb u niet gevraagd om te komen.’

Ik stel haar gerust, zeg dat ik straks weer naar huis ga, met de Thalys van half vijf. Dat ik niet blijf slapen en dat ik alles zelf betaal. Vanaf dat moment ontspant ze zich een beetje en dwaal ik samen met mijn moeder door de stad waar ze ooit gelukkig is geweest. Waar ze van de hel in de hemel terecht kwam, in de oorlogsjaren toen ze met haar grote liefde trouwde en zo ontsnapte aan haar tirannieke vader. Honderden keren heeft ze dat herhaald, de laatste jaren vooral. Dat ze van de hel in de hemel terecht kwam door haar huwelijk.

Er is geen onderwerp waar ik geen ruzie over gehad heb met mijn moeder. In alle betekenissen van het woord heeft ze me gekleineerd en beledigd, zolang als ik leef. Haar woorden waren vaak wapens: scherp, doordringend tot op het bot. Als kind al zocht ik naar de reden van die neerbuigendheid, naar de bron van haar afwijzing. Als volwassene heb ik me in alle mogelijke bochten gewrongen om haar te behagen en om het haar naar de zin te maken. Ik bedelde om haar liefde, om haar waardering. Misschien ben ik wel een ‘beroemde schrijfster’ geworden om door haar gezien, geliefd te worden. Het mocht niet baten, ook al was er in mijn volwassen jaren een soort van onuitge-

sproken wapenstilstand tussen ons. In de jaren na mijn vaders dood, de jaren waarop ik meer dan ooit hoopte op de mildheid en de wijsheid die in de laatste levensfase over een mens schijnt neer te dalen, heb ik het meer dan ooit moeten ontgelden.

De afkeer voor haar jongste dochter ontaardde, aangewakerd door de ouderdomsdementie die ze tot op het laatst met verve wist te camoufleren, in een niets ontziende haat die niet meer binnenskamers bleef. Dat leverde soms pijnlijke situaties op, maar het verschaft me de schrale troost dat er getuigen zijn voor wat soms ongeloofwaardig lijkt. Mijn broer en zus, de burens, haar trouwe poetsvrouw, de apotheker, toevallige bezoekers... ze kregen allen breed uitgemeten verslagen over mijn slecht karakter te horen.

Alles heb ik in het werk gesteld om onder de verharde buitenkant van mijn moeder haar zachte vulling te blijven zien. Om niet uit het oog te verliezen dat haar toenemende boosaardigheid een dekmantel was voor haar angst, haar hunkering naar liefde en warmte, haar eenzaamheid. Het viel me in die laatste jaren minder zwaar dan vroeger omdat ik inmiddels zelf de jaren van grijsheid en wijsheid had bereikt. Als ik niet kapot wilde gaan aan haar niet aflatende pogingen om geen spaander heel te laten van me, dan wilde ik er tenminste mijn lessen uit trekken. Ik heb de oorlog met mijn moeder overleefd door het principe van de onvoorwaardelijke liefde te beoefenen, als een boeddhist. Of het althans te proberen. Maar in haar ogen kon ik niets goeds doen. Haar snijdende kritiek ging van mijn altijd fout gekozen garderobe tot mijn vakantiebestemmingen, van het feit dat ik niet kon strijken tot mijn onbetrouwbaarheid inzake geld- en alle andere zaken.

Met twee onderwerpen kon ik mijn moeder afleiden van haar groeiende woede waarvan ik het onderwerp, het lijdend en het meewerkend voorwerp tegelijkertijd was. Dat waren 'koken' en

‘op reis gaan’. Koken kon mijn moeder geweldig, het is een kunst die ze haar drie kinderen heeft meegegeven. De gloriejaren van Piet Huysentruyt maakte ze nog actief mee. Hij was een goede kok, vond ze, maar ook een pretentieuze zot en een onbeschofterik. Want wie zegt er nu ‘salut’ aan het einde van een programma, in plaats van fatsoenlijk ‘Goedemiddag beste kijkers?’ Jeroen Meus, de Mees zoals ze hem familiair noemde, had ze in haar hart gesloten. Omdat hij zulke lekkere dingen kon maken en omdat hij een hond had. En geen pretentie zoals, zoals... hoe heet die zot met zijn kale hoofd ook weer? Reizen en op vakantie gaan waren bijna een obsessie voor mijn moeder en een criterium om anderen te beoordelen. Hoe verder en hoe meer je op reis ging, hoe hoger je op haar favorietenlijst stond. Parijs was een van haar meest geliefde steden, omdat ze er gewoond heeft en gelukkig is geweest, en omdat ze er in haar gloriejaren regelmatig met mijn vader naartoe ging.

Ik wist dat ik op haar waardering kon rekenen als ik haar vertelde dat ik voor een paar dagen naar Parijs zou gaan. Of ik naar de Folies Bergère ging, vroeg ze dan. Of naar de Moulin Rouge? Of ik de Eiffeltoren ging beklimmen? Dan barstten de verhalen los. Haar verhalen. Altijd dezelfde. Dat ze met de reisclub een avond naar de Moulin Rouge gingen en dat er per tafel van vier een fles champagne in de entreprijs begrepen was. Dat de vrouw van de reisleader, die wegens ziekte thuis was gebleven, toevallig jarig was op die dag. Dat de reisleader netjes aan de *garçon* vroeg of hij die fles mocht meenemen voor zijn zieke, jarige vrouw. Tenslotte hadden ze er toch voor betaald. Dan volgde het hoogtepunt van het verhaal en ventileerde ze haar verontwaardiging, telkens opnieuw, met altijd dezelfde woorden alsof het een script was dat ze uit haar hoofd kende. ‘Zou je dat durven? Een fles champagne meenemen uit de Moulin Rouge, zelfs als ze betaald is. Zou jij dat nu durven, zeg eens eerlijk.’

‘Ja,’ zei ik dan, even voorspelbaar als haar verhaal. ‘Ik zou dat durven.’

Waarna we weer ruzie kregen, want ze had het altijd al geweten dat ik een vrek en een gierigaard was en dat dat er natuurlijk van kwam als je dertig jaar in Holland woont en met een Hollander getrouwd bent geweest.

‘Nee,’ krabbelde ik soms terug, ‘ik zou dat misschien ook niet doen.’ Dan sprong het licht automatisch op groen voor het volgende verhaal over Parijs. Ze noemde alle beroemdheden op die ze bezocht had op het kerkhof van Père Lachaise. De graven van Edith Piaf, Simone Signoret. Yves Montand. De urne van Maria Callas, waar iedere dag, al jaren lang, een verse rode roos bij wordt gezet door een onbekende aanbidder. Dat had ze zelf in de *Paris Match* gelezen, maar het kan ook in *Dag Allemaal* geweest zijn. Bij het afscheid na zo’n gesprek over Parijs trok ik haar voorzichtig tegen me aan en voelde dat de gebruikelijke weerstand wat minder was. Dan had ik in de tram op weg naar huis een brok in mijn keel en vlamde de hoop weer op dat mijn moeder toch van me hield. Als we het over Parijs hadden, of over witloof met kaas en ham in de oven op de wijze van de Mees, dan vergat ze even dat ze de pest aan me had. Op meer durfde ik niet te rekenen.

Die middag in het ziekenhuis, terwijl ik met haar door Parijs dwaal, is dat gevoel heel sterk aanwezig. Liefde durf ik het niet te noemen, wel verbondenheid. Ik noem straten, monumenten en metrostations op, we springen even in de Galeries Lafayette binnen, lopen onder de Arc de Triomphe door. De paniek ebt langzaam weg uit haar ogen. Ik vraag haar of ze in het *pension de famille* in de Rue Caulincourt logeert, waar ze tijdens de oorlog met papa heeft gewoond. Of is ze in een hotel?

‘Dat ga ik niet aan uw neus hangen, anders staat het morgen weer in de gazet,’ zegt ze. Zo ken ik haar weer.

Ze dommelt in en slaapt ruim een uur. Zittend slapen overdag is toegestaan op de afdeling Geriatrie.

‘Het zal haar goed doen,’ zegt de dame in het andere bed. ‘Ze heeft amper geslapen vannacht. Ze lag voortdurend te schreeuwen.’

Ik hoop dat ze haar zacht toegesproken hebben. Dat ze haar niet brutaal het zwijgen hebben opgelegd.

Terwijl mijn moeder zacht snurkend de slaap der onschuldigen slaapt in Parijs, komt een diëtiste aan de buurvrouw vragen waar ze ‘goesting’ in heeft. Zeg het maar: pannenkoeken, frietjes, een broodje met iets lekkers, een stukje taart... Geen ingewikkelde dingen als kreeft of mosselen. Ik verlaat de kamer, waar het galgenmaal verder besproken wordt en wandel even door de gang. Voor de balie staan nu twee karren met thermoskannen en de avondboterhammen: een barricade voor de dames die er ijverig achter zitten te schrijven, getraind in het niet opkijken naar ontredderde bezoekers.

Ze is wakker als ik de kamer weer binnenkom, de dame in het bed ernaast heeft het laken over haar hoofd getrokken en klauwt het stevig vast met een broodmagere hand. Mijn moeder rolt veelzeggend met haar ogen.

Ze sputtert tegen als ik zeg dat ik naar huis ga, tot ze zich herinnert dat ik de Thalys moet halen. Ik sla mijn arm om haar heen en zeg dat ik morgen terugkom. Dat we goed voor haar zullen zorgen. Met een kromme vinger gebaart ze dat ze iets in mijn oor wil fluisteren. Ik buig me voorover, haar dorre haren kriebelen over mijn wang.

‘Wees voorzichtig in Gare du Nord,’ zegt ze zachtjes, ‘dat is een gevaarlijke plek. Altijd geweest.’ Ze vertelt voor de zoveelste keer dat een man haar naar een bepaalde metrohalte vroeg toen ze de dag na haar huwelijk, in 1942, in het station

arriveerde, de vrijheid tegemoet. *'Je ne sais pas, monsieur,'* had ze onzeker geantwoord, 'ik ben hier net, ik heb nog nooit in mijn leven met de metro gereden.' De man verontschuldigde zich: hij had haar voor een echte Parisienne gehouden. Daar was ze meer dan zeventig jaar later nog altijd trots op.

De volgende dag herhaalt het tafereel zich met lichte variaties. We dwalen door andere stadsdelen van Parijs. Ze noemt feilloos metrostations en straatnamen op en vertelt glimlachend het verhaal van de Eiffeltoren die zij beklom terwijl papa beneden wachtte vanwege zijn legendarische hoogtevrees die we tot drie generaties verder van hem geërfd hebben. Zo groot als een kabouter was hij, wijst ze met duim en wijsvinger, maar ze herkende hem wel tussen het volk.

Vergenoegd zegt ze dat ze haar reis naar Parijs helemaal zelf heeft uitgedokterd, op haar leeftijd! Zo simpel was dat niet, want alles is anders dan vroeger. Het was zelfs de eerste keer in haar leven dat ze in een Thalys zat. De metro had ze niet durven te nemen, je hoort daar zulke rare dingen over tegenwoordig. Ze wist niet meer precies waarheen de taxi haar gebracht heeft. Ze wilde eindelijk rust na al dat gedoe en het was niet de bedoeling dat ik haar zou vinden. Maar nu ik er toch ben is het eigenlijk best gezellig, keuvelt ze half tegen zichzelf en half tegen mij. Als ik vraag naar de naam van haar hotel, redt ze zich eruit door te zeggen dat ik maar een visitekaartje moet gaan halen bij de balie. Ze heeft al genoeg aan haar hoofd in zo'n vreemde stad.

Tegen mijn broer en zus rept ze in de dagen van haar ziekenhuisopname met geen woord over Parijs, het is een associatie die ze blijkbaar alleen met mij heeft. Het bezoek verloopt rustig, tot de buurvrouw bezoek krijgt van een man, haar zoon waarschijnlijk, die ik met een knikje begroet. Geïrriteerd en met luide stem vraagt mijn moeder wie 'die vent' is. Hoe

ik hem ken? Dat ik nu ook nog vreemde mensen mee naar Parijs breng, ze had het kunnen denken. Of heb ik een affaire met hem? Ook dat zou haar niet verbazen, want ik schaam me nergens voor. Nooit. Ze raakt in alle staten van opwinding. Ik maak mijn excuses aan de man die stilletjes bij het andere bed zit, nauwelijks anderhalve meter bij ons vandaan.

Een oude vrouw die op haar zelfgekozen dood wacht en een oude verwarde vrouw die door Parijs dwaalt... ze zouden in deze intieme omstandigheden niet op elkaars lip moeten zitten in een uitgewoond, rommelig kamertje vol afgeleefd meubilair. Ze zouden aan een overdosis schoonheid blootgesteld moeten worden, met ruimte, privacy, rust. Er zouden uitsluitend lieve woorden tegen hen gefluisterd mogen worden door zachtmoedige verzorgers. De werkelijkheid ligt er mijlenver vandaan.

Antwerpen

(2014)

Na vijf dagen in het inferno wordt onze moeder per ambulance overgebracht naar de revalidatiekliniek Sint-Elisabeth in Antwerpen, zo wordt ons telefonisch gemeld. Haar longontsteking is onder controle en dat gipsbeen zal zijn tijd nodig hebben. Ze kunnen haar niet langer een ziekenhuisbed laten bezetten, zelfs niet één waar ze overdag niet in mag liggen. We zijn opgelucht. Erger dan het is kan het niet worden.

Ondertussen heb ik overleg gepleegd met het bejaardentehuis van onze keuze, waar ze al jaren buiten haar medeweten staat ingeschreven en waar ik al enkele keren de aangeboden plaats heb afgewezen. Opgestaan is plaats vergaan. Maar nu kunnen we er niet meer onderuit. Het is ondenkbaar dat onze totaal verwarde moeder, die niet meer zelfstandig kan lopen, terug naar huis zou gaan en de draad van haar oude leven weer opneemt.

Langzaam dringt het tot ons door dat het voorbij is. Dat we nooit meer een kopje thee of koffie zullen drinken met onze mopperende of dreigende moeder in haar appartement, in de versleten lederen fauteuils die ons zo vertrouwd zijn. Dat we nooit meer op haar commando koekjes zullen eten uit de zwarte trommel waar precies één doos *Mélange Royal* van *Delacre* in past. Het gekift en geruzie zal niet voorbij zijn als ze in een gesticht woont, realiseren we ons. Er zal meer gescholden worden dan ooit als het zover is.

Het moederlijke dreigingsniveau verschilde wel sterk per kind. Met ons alle drie had ze een heel verschillende manier

van omgaan. Haar oudste, haar middelste en haar jongste werden met andere patronen en ingesleten rituelen behandeld. Met mijn zus, die een aan angst grenzend ontzag voor mijn moeder had en die meestal naar haar pijpen danste, waren er geregeld aanvaringen die snel werden opgelost. Zand erover. Mijn broer was haar afgod die nooit iets verkeerd kon doen in haar ogen. En ik was altijd de gebeten hond, ondanks mijn eindeloos geduld en mijn steeds hernieuwde pogingen om andere strategieën uit te proberen.

Onze nachten zijn slapelozener dan ooit: we kunnen ons onze moeder nu eenmaal niet voorstellen in zo'n kostschool voor bejaarden. Met de moed der wanhoop maken we plannen voor een toekomst die er niet meer zal zijn. Als we wat van de haar vertrouwde meubels en spulletjes in haar kamer in het home zetten, met de foto's van haar en papa op een cruciale plaats, met een van haar geborduurde tafelkleedjes op de salontafel en daarop de kristallen fruitschaal zonder fruit en de porseleinen bonbonnière zonder bonbons? Dan denkt ze misschien dat ze thuis is. Of we liegen haar voor dat ze tijdelijk in een herstellingsoord is, maar binnenkort weer naar huis kan. Of we zeggen... of we doen...

We telefoneren en mailen dagvullend met elkaar, in de hoop onze schuldgevoelens een beetje te dempen. We wisselen geruststellende scenario's uit, we houden ons groot. Maar ons gemoed schiet in drievoud vol op de meest onverwachte momenten.

'Uw moeder bevindt zich op de afdeling psychogeriatric,' zegt een alleraardigste dame in het revalidatiecentrum aan een balie waar geen karren voor geparkeerd zijn. Met lichte hartkloppingen begeef ik me naar de derde verdieping, met trillende vingers toets ik een cijfercode naast de glazen deur in. In de verte zie ik haar al in een rolstoel aan een tafeltje zitten. Een